

lu eest. Võttes omaks candide'iliku oma aia eest hoolitsemise filosoofia, kindlustas Černov endale koha ajaloos mitte keisrina, vaid targa õpetaja ja suure isiksusena.

Černovi diskursus

Kenn Konstabel

Charles Sanders Peirce (1997[1878]) on väljendanud mõtet, et kuigi inimkonnal on hämmastav võime jääda kinni täiesti suvalistesse arvamustesse, kumab uuringute lõpul (mis ei pruugi saabuda enne inimajaloo lõppu) siiski tõde, või täpsemalt – õige arvamus, milleni mõistlike meetodite ja arutlusviiside kasutamine paratamatult lõpuks viib. Seda võiks ette kujutada pimesikumänguna labürindis: kui püüda kogu aeg edasi liikuda, seejuures meelde jättes seinad, millest läbi ei pääse, siis lõpuks jõutakse väljapääsuni – muidugi eeldusel, et väljapääs on olemas. Mulle tundub, et Igor Černov püüdis õppejõuna teha midagi, mis seostub Peirce'i mõttekäiguga: tekitada huvi uudistada mitmes suunas (ideaalis ehk lausa igas võimalikus suunas), leppides vähemalt esialgu, et tõde ei pruugi leiduda esimese (ega teise, kolmanda, ..., n-nda) nurga taga, aga kuskil ehk siiski on. See õpetamismeetod võib tunduda üsna metsik ja ebatõhus ning oligi tagantjärele vaadates üsna metsik – kuid see-cest (jällegi tagantjärele tulemusi vaadates) erakordselt tõhus.

Esimene mulje Černovist sügisel 1993: TÜ peahoone, punane pintsak, hoogsad žestid; “ma ei loe ühtegi loengut kaks korda”; etteheitev pilk, kui neiu esimesest reast katkestab teda küsimusega “Kas te kordaksite seda lauset?” (rohkem selliseid küsimusi semestri jooksul ei tulnud); tahvlile lendab tundmatu sõna: diskursus. Konspekti põhjal rekonstrueeritud mulje esimese loengu algusest: diskursuse definitsiooni kirjas ei ole, selle asemel on näited ja võrdpildid. Diskursus võimaldab eemalduda keele struktuuridest (sellele mõttele järgneb kõrvalepõige kultuuri kiirendatud arengust Eestis 1860ndatel ning millalgi Bulgaarias), diskursus on lõpmatu kõne, pidev arutlus, sõnade vool ja interaktsioon; pidev (vastandina tekstile, mis on lõplik); jutustamine ise, mitte selle tulemus. Edasi loen, et Benveniste eristas lugu (*histoire*, konspektis *story*), mis viitab faktidele ja sündmustele, diskursusest (*discours*), mis viitab arutlusele selle kohta. Diskursus on ka jutustamisel ja kirjeldamisel kasutatavate normide süsteem. Eristada võib diskursiivset praktikat (“kuidas”), diskursiivset objekti (“millest tohib või ei tohi rääkida”) ning diskursiivset strateegiat (“kuidas saab fondist raha”). Mõned aastad hiljem

kuulsin ühes teises loengus paarisõnalist diskursuse definitsiooni – mõtlesin, kuidas nii lühidalt saab kokku võtta seda, millest Černov rääkis pool tundi. Aga midagi jäi siiski nagu puudu: mitte ainult baroksus ja mitmevaatepunktilisus, vaid Černovi “definitsioon” ise oli tükike diskursust, st korraga nii definitsioon kui ka defineeritav.

Mul on tagantjärele hea meel, et olen loengukonspekti kirja pannud hulga ebaolulisi detaile. Diskursiivse strateegia määratlus (“kuidas saab fondist raha”) on kõnekas – see ei ole ju definitsioon ega asi, vaid metafoor, millest aru saamine eeldab, et kuulaja mõtleb (ja vaatab!) kaasa, mitte ei nooguta passiivselt pead. Kuhugi leheservale kritseldatud “hipid ja pankurid” (mõeldud on muidugi punkareid) tuletab meelde Černovi iseloomulikku aktsenti. Leheservadelt loen veel, et “meie ühiskond on vaene; elu on lühike ja tähtsusetu” (kõlaks morbiidselt, kui kõneleja ei oleks samal ajal naernud); “ma tahan näidata, et olen väga rafineeritud”; “kõige parem interpretatsioon on paroodia”; “ma suitsetan, võtan napsu – see on teadlikult mõeldud selleks, et tappa ennast” (siis sain sellest aru nii, et teha midagi teades selle kahjulikke tagajärgi teeb “mõnes mõttes” sama välja, kui ennast sihilikult kahjustada) jne.

Et kogu kursus tegelikult keerles Tartu–Moskva koolkonna ümber, see ei olnud mulle siis ilmselge. Esimeses paaris loengus Juri Lotmani nimi ei kõlanud, vähemalt ei ole ma seda kirja pannud. Pikemalt tuleb Lotmanist juttu alles postuumselt, 11. novembril. See käsitlus oli ühtaegu isiklik ja sisuline, sisaldades (kuid ainult muu hulgas) ka Juri Lotmani ja Zara Mintsu kulinaarsete oskuste võrdlust; järgnes kaks loengut üldpealkirjaga “Tartu–Moskva koolkonna kontseptuaalne skeem”.

1993. aasta sügisel loetud “Semiootikale” järgnes 1994. a kevadel “Sissejuhatus semiootikasse” (Černovi enda loenguid vähem; mitu välisja külalisesinejat). Pärast seda kohtusime Černoviga seminarides – loenguvormis oli veel vaid üks kolme- või neljaosaline tsükkel, mida kõneleja lindistas kaasa võetud hiigelsuure makiga. Kahjuks mul sellest tsüklist märkmeid ei ole ning ka toimumisaega saan vaid oletada (ca 1996).

Seminaridest meenub esimesena väline ekstravagants: Černov käis mööda auditooriumi ringi, esitas provotseerivaid küsimusi (mis võisid käia kohalolijate riituse või jalanõude kohta – kuigi ka need küsimused olid aeg-ajalt teemaga seotud), vaidles teiste ja iseendaga ning muidugi tegi legendaarseid suitsupause (olen kuulnud, et seminarides suitsetamine olnud tavaline ning seda teinud ka tudengid – ilmselt oli see mingil teisel ajal; mina mäletan üht-kaht korda, kus Černov seminari ajal suitsu tegi, ette põgusalt vabandades ning üsna avatud akna lähedal – aga ka see oli muidugi isegi 1990ndate kontekstis ebatavaline). Seminari silmatorikavamatel püsi küllastajatel olid hüüdnimed (mida kasutas vaid Černov

ning minu meelest ainult seminari käigus kellegi poole pöördumisel) – Professor, Akadeemik (Marek Tamm, kellest saigi hiljem akadeemik), Meediahai (Kiur Aarma, kes tegi tollaegses Tartu Q-raadios muusika-saateid). Samas oli sõnastamata ootus, et seminaris osaleja on (läheldes oma huvist teema vastu) teinud oluliselt rohkem, kui lihtsalt igaks korraks lugenud läbi kohustusliku teksti. Kord, kui teemaks oli Ortega y Gasseti “Akadeemias” ilmunud tekst, küsis Černov Ortega tausta kohta ning oli üsna pettunud, kui kaks-kolm tudengit, kes olid keskkoolis õppinud prantsuse keelt (Černovi järgi “romaani filoloogid”) ei osanud midagi eriti põhjalikku öelda.

Semiootika osakonna ja õppekava ülesehitamine on hämmastav saavutus. Lisaks kohalikele korüfedele (Mihhail Lotman, Kalevi Kull, Peeter Torop, Marina Grišakova) oli hulk külalisesinejaid (meenuvad Tom Sebeok ja John Deely) ning lisaks neid, kes kogusid kuulsust alles järgmisel sajandil (Valdur Mikita kursus pealkirjaga “Heuristika semiootika”). Semiootika tunniplaanis oli alguses palju aineid teistelt erialadelt – Uus ja Vana Testament, natuke keeleteadust ja filosoofiat; kõik, mis kuidagi asjasse puutus. Olid ka mõned ebaõnnestunud valikud (meenuvad Julio Serna loengud Mehhiko nõidadest), kuid ka see kuulub akadeemilise vabaduse juurde.

Olen (arvatavasti koos sadade teiste 1990ndatel semiootikat õppinute ja nuusutanutega) professor Černovile tänulik, et ta oskas sellise vastu-voolu sõudva koosluse organiseerida. Paljud Černovi algatused jäid pooleli (sh 1970ndatel ilmunud programmilised artiklid käitumise, normide ja keeldude semiootikast, mille edasiarendusest oleks võinud tekkida uus uurimissuund), kuid eelmises lauses viidatud kooslus kasvatab üha uusi õisi.

Igor Černovi mälestuseks

Marek Tamm

Ma läksin küll Tartu Ülikooli õppima ajalugu, ent olin algusest peale täis otsustavust, et võimalikult suures mahus läbida rõõpselt semiootikaõpe, mis avati esimest korda samal, 1993. aastal, kui ma ülikooli astusin. Mäletan, kuidas uue õppeaasta alguses tuvastasin peahoone koridorist stendile riputatud semiootika tunniplaani ja kirjutasin sealt maha mõned ained, mida plaanisin kuulata, sh ühe Juri Lotmani seminari (mis paraku peatselt tühistati) ja Igor Černovi sissejuhatuse kultuuriteooriasse. Mul on meeles, et otsisin ise osakonna vastse juhataja üles, et talle oma soovid